

Yandaşlıktan Muhalefete Volkan Gazetesi

From Being Supporter to Being Opponent: Newspaper Volkan

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN¹

Öz

II. Meşrutiyet dönemi (1908-1918) Türk siyasi hayatının ve demokrasi deneyiminin en önemli yıllarıdır. Oldukça sancılı geçen bu on yıllık süreç, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin aktif siyasette yer aldığı ve başarısızlıkların ardı ardına geldiği seneler olmuştur. Siyasi hiziplerin fazlaca görüldüğü bu yıllarda çatışmalar genellikle basın yayın organları üzerinden yürütülmekte, bu polemikler zaman zaman cinayetle neticelenen sonuçlar doğurmaktaydı. Tarafların yer aldığı görüşler daha ziyade gazetelerin idarehaneleri içerisinde şekillenmekle beraber, bu gazeteler oldukça keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu derece ayrı olan fikir yapıları ve ideolojiler genellikle dönemin saray yönetimine karşı ve meşrutiyet yanlılığıyla ortak noktada buluşmaktaydı. Çalışmamıza konu olan *Volkan* gazetesi bahsettiğimiz bu yargıların hepsini kapsamının ötesinde gerek basın tarihi gerekse siyasi tarihimizde meşrutiyet ve İttihad ve Terakki Cemiyeti karşıtı olmakla suçlanmış, meşrutiyetin en büyük destekçisi olan İttihad ve Terakki'ye karşı olmakla itham edilmiştir. Çalışma içerisinde *Volkan* gazetesinde yer alan meşrutiyet yanlısı yazılar ile birlikte Cemiyetin askeri kanadının ne şekilde ele alındığı değerlendirilmiştir. *Volkan*'ın dönemin diğer gazete ve mecmuaları ile olan diyaloglarının da irdelendiği çalışmada genel muhalif algının ötesinde meşrutiyet ve demokrasi fikrinin karşı hiziplerle ortak noktada ne şekilde buluştuklarına dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Volkan* Gazetesi, II. Meşrutiyet, Derviş Vahdeti, meşrutiyet basını

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The period of Second Constitutional Monarchy (1908-1918) is the most prominent years of Turkish political life and democracy experience. This ten-year period, which has been quite miseasy, has been the years when the Committee of Union and Progress took an active part in politics, and political and military failures followed one after another. The declaration of Second Constitutional Monarchy, the 31 March Incident, the dethronement of Abdulhamid II, the wars of Tripoli, Balkan and World War I are the first events that come to mind in this period. In these years, when political factions were prevalent, conflicts were generally carried out over the media, and these polemics sometimes resulted in murder. While the views of the parties are mostly shaped within the administrative offices of the newspapers, these newspapers are separated from each other with very sharp lines. Intellectual structures and ideologies, which were so different to the certain extent, generally met on a common point against the palace administration of the period and the being supporter of constitutionalism. The *Volkan* Newspaper, which is the subject of our study, has been accused of being anti-constitutional and antagonist of the ideas of Committee of Union and Progress, both in the history of the press and in our political history, and accused of opposing the Committee Union and Progress, which is the biggest supporter of the constitutionalism. However, when we go into detail, it is seen that the articles in the newspaper are in a different course. In the study, the pro-constitutional articles in the *Volkan* Newspaper and how the military wing of the Committee was handled by the newspaper was evaluated. In the study, which also examines the dialogues of *Volkan* with other newspapers and magazines of the period, its aim to draw attention to how the idea of constitutionalism and democracy found a middle ground with the opposing factions, beyond the general oppositional perception.

Key Words: Newspaper *Volkan*, 2nd Constitutional Monarchy, Derviş Vahdeti, press of constitutional era

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, malikaraman@hotmail.com

Paper Type: Research

Giriş

Demokrasi ve meşrutiyet fikri XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa’da başlayan değişim rüzgârlarıyla beraber Osmanlı yurdunda da kendini hissettirmiştir. İlk başlarda direk olmasa da dolaylı yoldan devletin kurumlarına sızan Batılılaşma eğilimleri XIX. yüzyılda tahta çıkan Osmanlı sultanlarının da teşvikleriyle asrın sonlarına doğru ivme kazanmıştır. Sultan III. Selim’in meşveret meclisleriyle başlayan ve padişahın takdiri ötesinde istişare yapılabileceği fikri, saray bahçesinde kurulan ve günlerce süren merkezden taşraya devletin her kurumundan katılımın sağlandığı diyaloglarla hafızalarda yavaş yavaş yer etmeye başlamıştır. (Shaw, 2008:98) Bu toplantılar milat kabul edilirse sonraki süreçte devletin içinde bulunduğu siyasi durum da dikkate alındığında yaşanan vakalar saltanat rejimini kronolojik olarak masumca söylenen hürriyet ve özgürlük söylemleri altında meşrutiyete doğru götürecektir.

Meşrutiyet ilanının gerçekleşmesi öncesinde Osmanlı Devleti’ni Tanzimat Fermanı’na götüren sürecin çıkış noktası Avrupa’da başlayan özgürlük söylemleridir. Devletin hızla Batının, özellikle de Fransa tesiri altına girmesi belli kesimlerin tepkisini alsa da değişimin önüne geçilmesi çok fazla mümkün olmamıştır. Avrupa ile olan sorunlar, öte yandan Rusya ile yaşanan sıkıntılar, uzak eyaletlerde baş gösteren problemler ve özellikle Mısır’da Kavalalı ailesinin neden olduğu kaos, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’ni oldukça zor duruma sokmuştur. Zaten mevcut olan ekonomik meseleler bir türlü engellenemeyen israfa varacak harcamaların da eklenmesi devlet nezdinde kurumsal işleyişi aksatmaktaydı. Halkın maddi huzursuzluğu, cephelerde alınan mağlubiyetler ve yabancı devletlerin Osmanlı’da artan nüfuzları toplumu top yekûn arayışa iterken, özellikle aydın zümrenin tek kurtuluş yolu olarak gördüğü hürriyet fikri ciddi anlamda tartışılmaya başlamıştır. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı Devleti’nin işleyen çarkı rüşvet, irtikâp, israf ve fakirlik gibi problemlere teslim olmuş, devlet kurumlarındaki işeyiş neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Devletin kurtuluşunun Batı tarzında bir değişim olduğuna inanılması fikri çeşitli tedbirler alınmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Bunun sonucunda toplum dinamikleri dışarıda eğitim alan ve bu zaman zarfında özgürlükçü düşüncelerle yurda dönen, başta Fransız olmak üzere batı kültürüne hâkim bir zümrenin etkisi altına hızla girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm farklı fikir ve düşünce akımlarının hızla gelişmesine ortam hazırlamıştır. Batıcılık ortak parantezinde Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık aydınların tartıştığı ve kurtuluşun ancak bu düşünce akımlarında mümkün olduğu tezi toplumun iyice hizipleşmesine neden olmuştur. Her üç düşünce akımı etrafında dönemin belki de en önemli mütefekkirleri toplanarak birbirleriyle şiddetli çatışma ve mücadele içine girmişlerdir. Her bir düşünce akımı kendi bünyesinde firkalaşarak kendi yayın organlarının etrafında toplanmışlardır.

Şeriatla yönetilen altı asırlık bir devletin kurtuluş arayışları içerisinde belki de din referanslı söylemleriyle taraftar toplayan en önemli akım İslamcılık olmuştur. İslamcılık savunucuları diğer fikir akımlarına göre daha şanslıydılar. Çünkü sıkıştıkları noktada Kuran ve sünnet esaslı çıkışlarıyla kendilerine meşru zemin oluşturabiliyorlardı. Bu grubun Meşrutiyet dönemi en önemli toplanma merkezleri *Sebilürreşad / Sırat-ı Müstakim* gazeteleri olmuştur. Bir diğer merkezleri ise daha keskin bir İslamcı tavır sergileyen yazarların yer aldığı *Volkan* gazetesidir. Ağırlıklı olarak medrese referanslı kişilerden oluşan *Volkan* kadrosu Derviş Vahdeti öncülüğünde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin de yayın organı olma özelliği ile II. Meşrutiyet dönemi basın tarihinde yerini almıştır. Dönemin önemli isimlerini yazar kadrosunda barındıran *Volkan*, Derviş Vahdeti, Said-i Kürdi (Said-i Nursi) ve Enderunlu Lütfi, başta olmak üzere ulemadan din referanslı kesime yer vermiştir. Bütün sayılarda imzalı veya imzasız yazıları bulunan Vahdetî, gazetecilikte tecrübesi olmadığı halde ilk sayıların bütün yazılarını kendisinin yazdığını ve tashih ettiğini, gazeteyi de kendisinin dağıttığını belirtmektedir. Gazeteye gönderilecek yazıların halkın anlayacağı bir dille yazılması istendiğinden Vahdetî’nin ve genelde gazetenin dili oldukça sadedir. *Volkan*’da makalelerin dışında önemli haberler, okuyucu

mektupları ve bunlara verilen cevaplar, birkaç sayının son sayfasında birer ilân bulunmaktadır (Düzdağ, 2013:124).

1. Meşrutiyet Dönemi Basının Genel Durumu

I. Meşrutiyet'in ilanı sonrası askıya alınması II. Meşrutiyeti daha da kıymetli kılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ise devlet kurumlarından sosyal hayata kadar hemen her alanda rahatlama beklentisinin en üst seviyeye çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu dönem, (1908-1918) yıllarca mücadele veren Jön Türk anlayışının devlet tarafından kabul görmesi, kurulduğu andan itibaren illegal faaliyet gösteren bir yapı olarak anılan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin legal bir hüviyete girdiği bir zaman dilimi özelliği taşımaktadır. Osmanlı vesikalarında bir dönemin "cemiyet-i fesadiye" diye adlandırılan yapı 1908 sonrası Cemiyet-i muhterem ya da cemiyet-i mukaddes olarak yeni bir hüviyet kazanacaktır (BOA, Y.PRK.BŞK. 53/2). Siyasallaşmanın en üst seviyede görüldüğü II. Meşrutiyet yılları ciddi anlamda farklı görüşlerin de ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Yüksek beklenti içerisindeki özgürlükçü aydınlar özgürlük, bağımsızlık ve eşitlik sloganlarını kendi pencerelerinde yorumlamış, farklı bakış açıları ile de olsa monarşi ile birlikte zikredilmesi güç olan yeni kavramları literatüre kazandırma eğiliminde olmuşlardır.

Meşrutiyet döneminde en büyük rahatlama basın yayın alanında olmuştur. Yasada yer alan "matbuat kanun dairesinde serbesttir" hükmü ile Abdülhamid döneminin sansür uygulamalarının önüne geçileceğinin teminatı verilmiş oluyordu. II. Abdülhamid döneminde baskı ve sansürün artmasına karşın, Tanzimat dönemiyle karşılaştırıldığında basının çok daha geliştiği söylenebilir. Örneğin 1882-1892 yılları arasında gazete okuyan kadınların sayısı %100 oranında artmış, esnaf ve uşaklar bile gazete okumaya ya da okuyanları dinlemeye başlamıştı (Berkes, 2016:368). 1908 sonrası Osmanlı basın hayatında matbuat alanında patlamanın yaşandığı yıllar olmuştur. Ülke genelinde yüzlerce gazete ve mecmuaya imtiyaz hakkı alınmıştır (Ortak&Gazel, 2006:224). Meşrutiyet dönemi özellikle 1908-1912 arası, Osmanlı yayıncılığının en üst noktaya ulaştığı yıllar olmuştur (Kabacalı, 2000:139). Yayın izni alan gazete ve mecmualar siyasi içerikli yazılar yazmakla beraber aktüel ve farklı alanlarda çeşitli yazıların yer aldığı görülmüştür. Bu gazetelerin içeriklerinde bilim, sanat, edebiyat, spor ve özellikle Avrupa'da yaşanan gelişmeler yer almaktadır. İçerik bakımından siyasetten uzak gibi görünen çok sayıda yayın yapılmıştır. Özellikle magazinsel anlamda kadın, çocuk ve mizah alanlarda yayınlar yapılsa da bunların özünde Batı etkilerini görmek mümkündür. Zaman zaman eski rejime yönelik atıf ve eleştirilerin yapıldığı basın, meşrutiyet ilanı sonrası dönemde de İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin sansür uygulamalarına ziyadesiyle maruz kalmıştır. Çıkarılan basın kanunu ile gazetelerin yazarlarından muhteviyatlarına kadar pek çok konu kontrol altına alınmıştır (Çakır, 2002:117).

İttihad ve Terakki'nin kendi hâkimiyetini iyiden iyiye hissettirdiği dönemlerde aynı oranda baskı ve sansür uygulamaları dikkat çekmektedir. Basına yapılan sansürün de kaldırılması için 23 Ocak 1913'te İttihad ve Terakki yandaşlarının Bâbîâli Baskınını gerçekleştirmeleri, sansür açısından daha da ağırlaştırıcı bir sonuç doğurmuştur. Cemiyet iken sansüre karşı savaş veren İttihad ve Terakki Fırkası, iktidara geldikten sonra basına sansür uygulamaktan çekinmemiştir. II. Meşrutiyet dönemi basınının özelliği, soldan sağa geniş bir yelpazeye çok sesliliğe geçilmesi ve basın mensuplarının savaşımını şiddete dönüştürmeleridir. Bu dönemde, ideolojik nedenlerle terör estirmeye başlayan İttihatçılar, Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey adlı gazetecileri öldürmüşlerdir (İnuğur, 2005:21). Öldürülen gazeteciler meşrutiyetten beklenti içerisinde olan toplumun büyük bir kesiminin tepkisini almıştır. Meşrutiyetin ilanı ile devlet nizamına dair pek çok şeyin düzeleceği beklentisi kısa sürede siyasi ve askeri başarısızlıkların da etkisiyle cemiyete karşı duyulan sempatinin kısa sürede öfkeye dönüşmesine sebep olmuştur. Bu tepkilerin basına yansımalarının yanı sıra 31 Mart Vakası'nın getirdiği olumsuz hava devleti siyasi çıkmaza sokmuştur. Cemiyetin aldığı hemen her karar tartışılır hale geldiğinden dönemin aydınlarının cemiyet ve meşrutiyet ile alakalı kaleme aldığı çok sayıda yazı meşrutiyet basınında yer almıştır. İlk başlarda İttihatçılığın illegal ve gizli bir yapılanma olması toplumun üst kesiminin bir şekilde cemiyetle muhatap olmasına

engel olmamıştır. Hatta Cemiyet, bütün gizemine rağmen kısa sürede kodlarının yavaş yavaş çözüldüğü bir oluşum olarak siyasi hayatta faaliyet göstermiştir. Bunun da nedenleri arasında cemiyetin kendi içerisindeki ayrılıklar yer alır. Dönemin fikir akımları mensuplarının bir şekilde temas ettiği, sempati duyduğu ya da bizzat içerisinde görev aldığı İttihad ve Terakki Cemiyeti kısa sürede basından askeriye, bürokrasiden azınlık tebaaya kadar kendi muhaliflerini yaratmıştır.

2. Muhalif Basın ve Volkan

Fikirlerin savunulduğu en etkili mecra basın ve yayın yolu olmuştur. Meşrutiyet döneminde de bu durum aynı olmakla beraber fikir akımlarının hayat bulduğu, karşı görüşlerin savunulduğu en etkili yer gazete ve mecmualardır. I. Meşrutiyet'in askıya alındığı andan itibaren Sultan Abdülhamid'e karşı tepkiler en yüksek tonda basın üzerinden verilmiştir. Jön Türk basını hemen her ortamda kendinden söz ettirmeyi başarmakla beraber, sürgünde hatta zindanda buldukları anlarda dahi basın ve yayın üzerinden fikirlerini yaymaktan geri durmamışlardır. Muhalif duruşları sürgün ve zindan ile neticelendiğinde yayınlar yapmaktan çekinmeyen Jön Türklerin zindanda çıkarmış oldukları *Hatıra* ve *Zindan* isimli gazeteler muhalif duruşlarını ve mücadelelerine olan bağlılıklarının örnekleridir. *Hatıra*, Trablusgarp zindanlarında bulunan siyasi suçlulardan olan Ali Fahri, Yusuf Akçura, Ahmet Cevat, Saffet Bey, Ali Tefik Bey ve Hasan Sâfi Bey tarafından çıkartılarak oldukça zor şartlarda hazırlanmıştır. Gazetelerin zindan ortamına el altından sokulan büyük boy kâğıtlara iptidai şartlarda hazırlanmış olan balık tutkalı ve gliserin karışımı bir madde elde edilmek suretiyle 10-12 sayfalık yaklaşık otuz sayı hazırlandığı bilinmektedir. Gazetenin baş kısmına ise menfiler tarafından şu beyit eklenmiştir. “*Dönemez evlad-ı vatan azm-i civanmerdânenen Nefy ile idam ile tâzib-i günâgün ile*”. Aynı günlerde *Merhale* isimli başka bir gazetenin diğer koşullarda hazırlandığı da bilinmektedir. Ahmet Cevat Bey² çıkardığı gazetelerin yanında Pozitivizmin etkisinde fazla kalarak özellikle Herbert Spencer'in *Les Premiers Principes* adlı kitabını okumuş ve tesiri altında katı bir Pozitivizm savunucusu olmuştur (Ertan, 1997:18). *Zindan* gazetesi ise Trablusgarp'a sürgüne giden Ahmet Cevat Dilemre, Ali Fahri ve arkadaşları tarafından çıkarılır. Kaç sayı çıktığı hakkında bilgimiz yoktur. Yazar kadrosunda Ali Fahri, Yusuf Akçura, Ali Tefik, Saffet Tefik, Hasan Safi ve Ahmet Cevat Dilemre vardır. Sürgün yıllarında yayınlanmıştır (Karaman, 2018: 99).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası özellikle İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı çok sert muhalefetin oluştuğu görülmektedir. Siyasi süreç içerisinde çeşitli sebeplerle görüş ayrılığına düşen Jön Türkler farklı fikirlerini yine basın ve medya organları üzerinden savunmuşlardır. Belli gazeteler etrafına toplanan yazar zümresi kendi aralarında sert tartışmaların yaşandığı polemiklere girmişlerdir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin Cemiyete karşı muhalif gazeteler arasında yer alan, *Serbesti*, *Sada-yı Millet*, *Hukuk-u Umumiye*, *İkdam*, *Tanzimat* ve *Volkan* gazeteleri muhalefetin en belirgin isimleriydi. Bunun yanında zaman içerisinde birbirinden farklı çok sayıda gazete ve mecmualar da muhalif yazılar ve karikatürler yayınlamıştır.

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olma özelliği taşıyan *Volkan* gazetesi İslam ve şeriata olan hassasiyetini her fırsatta belirtmiştir. İlk nüshasını 28 Teşrinievvel 1324/ 11 Aralık 1908 tarihinde yayınlayan *Volkan*, yüz on sayı yayınlanmıştır. Gazetenin imtiyaz hakkı için 11 Zilkade 1326/ 5 Aralık 1908 tarihinde Dâhiliye Nezaretine müracaat edilmiştir. Müracaat evrakından anlaşıldığına göre *Volkan* gazetesi ilk önceleri haftalık daha sonraları günlük çıkarılma talebinde bulunmuştur. Ayrıca evrakta “Muhacirin İdaresi kadro haricinde kalan memurlardan Derviş Vahdeti Efendi” tarafından arzuhal verildiği aktarılan tahkikat yazısı yazı Dâhiliye Nezareti Mektubi kaleminden çıkmıştır” (BOA, DH. MKT.2674/92). Gazetenin yazar kadrosu genellikle medrese kökenli olup dersiamdan seçilmiştir. Gazetenin orijinal

² Şeref Vapuru ile giden menfilerdendir. 1 Eylül 1876'da Girit'in Resmo kasabasında dünyaya gelmiştir. Harb okulu yıllarındaki fikirleri nedeniyle tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Bkz. ‘Temuçin Faik Ertan, “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit”, s. 17-35.

nüşhalarına ulaşmak mümkün olmakla beraber, tıpkı basımı Ertuğrul Düzdağ'ın editörlüğünde yapılmıştır.

3. Volkan'da Yer Alan Meşrutiyet ve Cemiyet Yanlısı Yazılar

Volkan ile alakalı genel kabul görür görüş, başta İttihad ve Terakki Cemiyeti olmak üzere ülkenin genel düzenine muhalif bir tavır aldığı yolundadır. Özellikle 31 Mart Vakası sonrası ve Cumhuriyet ilanının ardından da meseleyi ele alan pek çok çalışmada buna benzer yaklaşımlardan sıkça söz edilir. Ancak gazetede yazılar irdelendiğinde cemiyetin belli kesimi ile sert polemiklerin yaşanmasının yanı sıra Cemiyetin özellikle askeri kanadını destekler tarzda yazılara yer verildiği görülmektedir. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olmasıyla bilinen ve Hüseyin Cahid Bey'in kontrolünde çıkan Tanin gazetesi ile sıkı tartışmalara girildiği aşikardır. Ancak zaman zaman *Şura-yı Ümmet*, *İkdam* ve *Serbesti* gazetelerine de göndermelere rastlamak mümkündür³.

Volkan'ın birinci nüshasında yer alan ve "Hüseyin Cahid Bey'e" başlığı ile yayımlanan yazı aslında gazetenin hedefe kimi ya da kimleri koyduğunu ifade eder tarzdadır. Hüseyin Cahid'in *Tanin*'de kaleme aldığı yazılara atfen sert eleştiriler yapılmakla beraber, bir zamanlar Cemiyetle birlikte hareket eden ve daha sonraları yollarını ayıran Prens Sabahattin Bey'e iltifatlar eden bir yazı ile karşılaşırız. *Fesubhanallah Prens Sabahaddin padişah saraylarından çıkıp da, hürriyet uğruna pederini şehid verdiği, validesinden, ailesinden, evladından, sevgili vatanından mahrum kaldığı halde vatan! vatan! diye feryad ederken sen nerede idin? Millettin cihadda olduğundan haberdar değil mi idin?* Makalede Hüseyin Cahid'e: "sen öyle bir hırçın çocuksun ki bir taraftan gazetenin sürümünü temin etmek, bir taraftan daha parlak menafi-i şahsiye temin etmek için az kaldı akvam-ı Osmaniyeyi boğaz boğaza geçiresin. Yine bu menafi uğrunda ramak kaldı İngiltere hükümeti ile aramızı açasın.." diyerek hedefindeki ismi açıkça göstermiştir. Yazı devamında *Biz Cemiyet namına Hürriyet kahramanı Niyazi ve Enver Beyleri ve onlara iltihak etmiş namuslu askerlerimizi tanuruz* demektedir. Bu yaklaşım neredeyse bütün yayın hayatı boyunca *Volkan*'ın yayın politikasını oluşturmuştur. Aynı yazı içerisinde isimleri zikredilen İttihatçılar arasında Abdullah Cevdet, Mizancı Murat, Ali Kemal ve Hoca Kadri'ye atıf yapılarak her birinin birer Dreyfus olduğuna dikkat çeker ve bunların haklarının aranması için Emil Zolalara ihtiyaç olduğunu açık bir dille ifade eder⁴.

Gazetenin ikinci sayısında ise İttihatçıları ilgilendiren makalelere rastlamak mümkündür. Bu yazılar bizzat İttihad ve Terakki'nin askeri kanadını ilgilendiren ve onlara methiyeler dizen yazılar olarak *Volkan*'da yer almaktadır. Bunlardan ilki "Kahraman-ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere" başlığıyla kaleme alınan makaledir. Burada İttihat ve Terakki için yaptığı fedakârlıkları açık bir dille anlatan Vahdeti, hürriyet uğruna vermiş olduğu mücadeleyi anlatırken cebindeki iki kuruşun dahi birini bu yolda harcadığını anlatır. Bu mücadelesini sürdürdüğü dönemlerde de Jön Türk olarak anıldığını ve yargılandığını, mücadelesine devam ettiği müddetçe de cemiyetin kuvvet bulduğunu aktarır. Yazının sonunda ise "Bugün İttihad Cemiyeti denince siz iki kahraman nazara çarpıyorsunuz, hem de benim vicdanım sizden başka kimseye boyun eğmemeyi emrediyor. Zira sizi fitrat saf bir vicdan olarak halk etmiştir. Aynı sayının içinde yer alan "Atıf Bey'e" başlıklı yazı ise Meşrutiyet döneminin en kanlı cinayetlerinden birine atfen kaleme alınmış bir makale niteliğindedir. Olay Resneli Niyazi Bey'in II. Abdülhamid rejimine başkaldırması, ahaliyi mevcut rejime karşı silahlandırması, para gaspı (BOA, DH.ŞFR. 401/105) ve sonrasında da beraberindeki asker ve mühimmat ile birlikte dağa çıkması vakasıdır⁵. Olayın araştırılması için merkezden Manastıra gönderilen Şemsi

³ Konu ile alakalı Bkz. "Volkan" başlıklı makale S. 11 s. 46.

⁴ Dreyfus olayı, 1894 yılında Yahudi asıllı bir yüzbaşının casusluk ile suçlanarak idam edilmesidir. Olaydan dört yıl sonra Emil Zola "İtham Ediyorum" başlıklı makalesinde Dreyfus'un suçsuz yere idam edildiğini ifşa etmesi ile açığa çıkar. Ayrıntı için Bkz. İlber Ortaylı "Dreyfus Olayı", <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/dreyfus-olayi-1820648>, Erşim Tarihi (21.06.2021).

⁵ Fıratî Ahmed Niyazi'nin Debre kazasında dolaşıp avanesiyle beraber köyleri gezdiği ve buralardan toplayacağı askeri kuvvetle güçlenip mal sandıklarındaki nuküdâtı gasp etme niyeti olduğu, Ohri Kumandanlığıyla yapılan haberleşme neticesinde öğrenilmiş olduğuna dair Debre Mutasarrıflığından Hüseyin Hilmi Paşa'ya telgraf. *İSAM Arşivi Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı*, 4/232, 26 Haziran 1324/9 Temmuz 1908, Görice kasabasına Nizamiye Taburu kumandasında bir grup ile bazı başıbozukların geldiği ve kendilerinin

Paşa'nın Manastır Postanesinin önünde Resneli Niyazi'ye bağlı olan Atıf isimli bir yüzbaşı tarafından şehit edilmesi geniş yankılara sebep olmuştur (Hanioglu, 2001:481). Meşrutiyet ve hürriyet söylemleri altında başlatılan bu isyan hareketi ve sonrasında yaşananlar üzerine *Volkan* gazetesinin yaklaşımında İttihat ve Terakki yayın organı niteliği taşıyan pek çok gazete ve mecmuadan daha ittihatçı bir duruş sergilen erek cinayeti tasvip eden yazı kaleme alınmıştır. Yazıda:

Atıf! Ah arslan Atıf, ah milletin göz bebeği Atıf, hürriyet, millete senin atıfet-i mahsusa-i merdanendir. Sen millete Napolyon'dan büyük hizmetler ettin. Seni her ne zaman der-hatır etsem, ağlarım. Ağladığım sırada da seni der aguş etmek isterim. Senin o tabiatın hazırladığı, bir milletin selameti için tertib ettiği kurşununu bulsam Kabetullah'ın Hacerü'l-esved'in altına ta'lik ederdim de, bütün alem-i İslamiyet'in takdirat-ı dindarânesine mazhariyetimden dolayı kendimi insanların en bahtıyarı addederdim..

..Ey Enver, ey Niyazi, ey Atıf, acaba siz bir fikrin bir hulkun inkisamından mı vücûd buldunuz! Millet sizi en büyük makamlarda görmek istiyor, millet sizin arkanızda koşmak istiyor. Vatanı müdafaa etmek için kanlarını dökmekten çekinmiyor. Böyle olduğunu lisân-ı umumi her an bize hitab ediyor.

Yazı devamında da cemiyetin bu isimlerin kontrolü altında olması gerektiği tavsiyesinde bulunmaktadır. *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ruhu sizsiniz, siz ekânim-i selase-i siyasiyesiniz. Sizin birinizde silah, birinizde kalem, birinizde siyaset tecelli etmiştir. Cemiyete iyice icra-yı nüfuz ediniz. Zira tezelzül emareleri kuvvet buluyor* (Vahdeti,1908:9). Gazete beşinci nüshasında yer alan "İkdam Refikimize" başlığıyla yer alan ve *İkdam* gazetesine atfen kaleme alınmış makalede *Serbesti* gazetesiyle kader birliği içerisinde olduğunu anlatmanın yanı sıra Cemiyet ile alakalı olarak "İttihad ve Terakki Cemiyet-i Muhteremesi" şeklinde yorumlara rastlamaktayız. Yazı devamında *Bizim maksadımız Cemiyet-i Muhteremenin daima mevcudiyetini hem de metin esaslara istinaden daima payidar olmasıdır* diyerek cemiyete karşı aidiyet duygularını açıklıkla ifade etmektedir. Daha da ileri giderek İttihad ve Terakki'nin haricinde bazı cemiyetlerin türediğine, bunun sebebinin de Terakkinin herkesi ittihadına kabul etmeyişine dikkat çekerek Arnavut, Kürt, Boşnak, Çerkes ve Arapların bundan dolayı ayrı dernekler kurma yoluna gittiğine, İttihad ve Terakki'nin bütün bu oluşumları kendi bünyesine toplaması gerekliliği üzerinde durmaktadır. (Vahdeti, 1908:23-24.)

Altıncı sayıda "Aziz Kardeşlerim" başlığıyla yayınlanan yazı "*Evvel emirde Allah'ı düşün! Sonra rabt-ı kalb ettiğin halde günahlarına tövbe et*" sözleriyle başlamaktadır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tetkik edilmesi gerektiğini, Enver ve Niyazi Beylerden istediklerini aktaran yazının son paragrafında ise Ahmet Rıza Bey baki olmak üzere Hoca kadri, Murad Bey, Prens Sabahaddin ve Abdullah Cevdet Bey'in mebus olma olasılıkları üzerinde durulmaktadır. "*Millet nazarında bunlardan ziyade cihad etmiş bir fert yoktur*" sözleriyle dönemin en etkili isimlerinden olan bu kişilerin hürriyet mücadelelerinin cihad hükmünde olduğu aktarılmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kutsiyetine sürekli vurgu yapmaktan geri durmayan *Volkan*, yedinci sayısında "Hakikat Hakikattir" başlığıyla kaleme alınan yazıda şu satırlara yer vermiştir: "*Terakki ve ittihad Cemiyeti gibi pek mukaddes bir maksad-ı vatanperverâne ile teşekkül etmiş ve elyevm hükümet içinde bir ikinci kuvvet, bir kuvvet-i müessire addolunmağa başlamış olan bir cemiyetin payitahtında neşrettiği gazetedeği mütâlaâtı biz muharrirlerinin efkâr-ı zatiyeleri olmak üzere tanırız.. .. Cemiyetin maksad-ı teessüsü avdet-i istibdada karşı bir kuvve-i kahire-i ebediye bulundurmak ve bu, yalnız bu maksad-ı ulvi uğrunda cemiyetin erkânını ve kavmiyet ve mezhebiyetten kat'an bütün namuslu Osmanlıları yek-vücûd bulundurmaktan ibarettir.*" (Volkan, 1908:33).

---

takibe memur olduklarını söyleyip İstruga nahiyesine doğru gittiklerini fakat bunların Niyazi'nin avanesinden olduklarının anlaşıldığı ve kazada kuvvet olmadığından tahkikatta bulunulmadığına dair İstarova Kaymakamlığı'ndan gelen iki telgrafın sureti. *İSAM Arşivi, Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı*, 4/230, (3 Temmuz 1324/16 Temmuz 1908).

Volkan gazetesinin İttihad ve Terakki Cemiyeti ile alakalı görüşlerinin belki de en net ifadelerle anlatıldığı yazı 14. nüshada yer almıştır. “Siyaset-i Hazıra ve Sezai Bey” başlıklı yazıda *Şura-yı Ümmet*’de yer alan ve cemiyeti tenkit eden “Mevzu Bahis Olamaz” başlıklı yazıya atfen kaleme alınmıştır. Makalede çok net ifadelerle Cemiyetin ayakta durması gerektiği, mutlaka yaşaması lüzumu, cemiyet içerisinde dolap çevirmek isteyenlerin de yakalarından tutularak atılması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Vahdeti, 1908:56).

13 Şubat 1909 tarihi Hüseyin Hilmi Paşa’nın, Kâmil Paşa yerine Sadrazamlık makamına getirildiği tarihtir (BOA, Y.EE. 75/67). Konu ile alakalı haber ise *Volkan* gazetesinin 15 Şubat 1909 tarihindeki 46. sayısında yayınlanmıştır. Bu tarihe kadar kırk altı sayı yayınlanan *Volkan* gazetesinde İttihad ve Terakki’nin asker kanadını ve Cemiyetten ayrılan eski ittihatçıları öven çok sayıda yazı yayınlamıştır. Pek çok makale içerisinde satır aralarında Abdülhamid devrine ait yönetim anlayışı eleştirilmekle birlikte devr-i istibdada dönmek gerektiği vurgusu yapılmıştır. Özellikle dönemin etkili isimleri olan Enver ve Niyazi Beylere hürriyeti tesis eden kişiler yaklaşımının yanı sıra Sadrazam Kâmil Paşaya övgülere rastlanır. Öte yandan dönemin problemi olarak bilinen askerin kendi arasındaki itaatsiz davranışlarını yatıştırıcı nitelikte yazılara rastlamak mümkündür. 15 Şubat 1909 tarihli nüshada “Hüseyin Hilmi Paşa” başlığıyla verilen kabinedeki değişiklik haberinde duyulan kaygıya yer verilmiştir (Vahdeti, 1909:220). 47. nüshada ise Kâmil Paşa’nın görevden alınmasını *Tanin* ve *Şura-yı Ümmet* gazetelerinin de içinde olduğu bir kumpas olarak değerlendirmiştir. “Kâmil Paşa Yine Kâmil Paşa’dır” başlıklı yazıda dönemin Selanik mebusu olan ve Cemiyet içerisinde oldukça etkili bir yere sahip olan Karaso Efendi’ye sert çıkışlar dikkat çekmektedir. Karaso Efendi’nin, Kâmil Paşa’yı kendi kontrolüne almak istediği ve bunda başarılı olamadığının sıklıkla belirtildiği yazıda “..her ne kadar Karaso Efendi Cemiyet-i İttihadiye’nin en koyularından olsa bile yine Bulgarlık için çalışmadığını artık ispat edemez. Zira Kâmil Paşa’yı taht-ı istintaka almak istemesi devletin başına bir gaile çıkarmaktır” sözleriyle Karaso Efendi’nin tepkisini alacak satırlara yer vermiştir (Vahdeti, 1909:222).

Kâmil Paşa’nın görevden alınması ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa’nın getirilmesi *Volkan* için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. İttihad ve Terakki Cemiyeti ve meşrutiyet yanlısı yazılar bu tarihten itibaren yerini kaygı ile hürriyetin, demokrasinin ve meşrutiyetin sorgulandığı yazılara bırakmıştır. 48. sayının yayınlandığı tarih olan 17 Şubat 1909 tarihinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin nizamnâmesi baş sayfada verilmiştir. Hemen ardından yayınlanan “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdad mı” başlıklı yazı Kâmil Paşa’nın görevden alınışının sorgulandığı, müsebbiplerine tenkitlerin yapıldığı bir içeriğe sahiptir.

Öyle ya! Hürriyet namı altında bir meşrutiyet-i idare. Hâlbuki istibdâdın katmerlisi, bir Meclis-i Mebusân ki azası mütehayyir, birçoğu şaşırılmış kalmış, istenilen söz söylenmedi mi, tehditlerle karışık birçok gürültüler yahud mektep çocuklarına edilen telkinâtlar gibi haller. Sadrazamdan izahat talep olunacak, en ileri gelenler salonda, Fedâkârân-ı Millet’den adam var mı yok mu diye tahkikatda;..

Hakikat yine tezahür edecektir. Dünkü nüshamızda hal’ meselesini ve esbabını sarâhaten beyan ettik, bu nüshamızda tekrarı terbiyemize muhaliftir. İnsan bulunduğumuz devre, devr-i hürriyet mi, yoksa istibdâd? diye her an kendi kendine bir sual irad etmekten kendini alamıyor.. (Vahdeti, 1909:228).

18 Şubat 1909 tarihli nüshada yer alan “Hücümât-ı Ahrârâne” başlıklı ve gazetenin başyazı şeklinde verdiği kısa ama bir o kadar sert cümleler içeren haber, çağrı niteliği taşıyan son derece dikkat çeken bir yazıdır.

“Acele et Mizan!, Arş ileri Serbesti! İmdad! Osmanlı! Sebât et İkdâm! Hakperest matbuat! Hep hücum edelim işte kale-i istibdâd! İşte şahid-i hürriyet, zincirlerle bağlanıyor, bize imdâd! diye kollarını uzatıyor; kale ise zayıftır. Sihirledir ki, bize kuvvetli görünüyor. Kale muhafızları da sihirle bağlı. İşte *Volkan*, sancakdarlık vazifesiyle ilerliyor; arş ileri! Şehid olursam da siz dönmeyiniz! Zira zafer bizdedir. Emin olunuz ki Hak bizimledir. Müfteriler! Kamil’in namusu ikmal edilecektir, İkmâl.”

Dönemin en önemli polemiklerinden birisi de rejim ile alakalı yapılan tartışmalardır. Fransız İhtilali'nin ülkeye getirmiş olduğu değişim rüzgârı beraberinde demokratikleşme fikrini de getirmiştir. Meşrutiyet adımı da bunların en ileri derecede hayata geçirilmiş hali idi. Meşrutiyetin ötesinde konuşulmaktan imtina edilen ancak zaman zaman dile getirilen cumhuriyet fikri ise aydın ve devlet adamlarının mesafeli durduğu bir olguydu. Bu tedirginlik durumu cumhuriyetin ilan sürecine kadar devam etmiştir. *Volkan* 61. nüshasında "Hakikat Nasıl Anlaşılacak?" başlıklı makalede Vahdeti imzasıyla tam da bu konuya değinerek cumhuriyet ile alakalı fikir beyanında bulunan kesimi tenkit eden bir yazı yayınlamıştır. La Türki gazetesini ve onun sabık Sadrazam Kâmil Paşa aleyhine yapılan yayın politikalarını tenkitten sonra şu yorumu yapmıştır:

"Ecnebi muhabirlerden birisi, Türk muharrirlerden bir zatın cehdini görerek mülakat arzu etmiş ve görüşmüş.

Ecnebi Muhabiri: Beyefendi sizde cumhuriyet olacak mı?

Türk Muharriri: Hay hay! Fakat şimdi değil, ama çok zaman da geçmez

Ecnebi Muhabiri: Ne kadar zaman tahmin edersiniz?

Türk muharriri: Yakın değil lakin uzak da değil.

Ecnebi muharriri: Her ne zaman matlup hâsıl olursa, daha ziyade bişey söylemem.

Görülüyor ki, şu haberi alalı üç gün oldu. Lakin işâa etmek istemezdim. Ve yine aleni yazmak da istemedim. Çünkü neticenin vahametini takdir edenlerdeniz. Ve birde öyle bir itin, bir ecnebi muhabire karşı o yolda cevap vermesiyle bir şey hâsıl olmaz. Öyleleri, ecâib nazarında medeni! Görünmek için dinlerini bile tahkir ederler. Kaldı ki cumhuriyet kelimesini ağzına almaktan tavahhuş etsinler. (Vahdeti, S. 61, s.290).

"Biraz Hakikat'ten Enver Bey," başlığıyla *Volkan*'ın 88. sayısında Enver Bey'e methiyeler dizilmekte ve kendisinin Cemiyet içerisinde güzide bir yere sahip olduğu Ebu'l Feyzi imzasıyla yayınlanmıştır. (Ebu'l-Feyzi, 1909:426)

4. Volkan Gazetesi'nde Tavsiye Niteliğinde İttidal Çağruları

Dönemin hassasiyeti ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin döneme damgasını vuran ancak henüz tam anlamıyla hissedilmemiş kudreti Derviş Vahdeti'nin yazılarında anlaşılır bir mahiyettedir. Cemiyete olan alakasını ve Cemiyete duyduğu saygıyı her fırsatta vurgulayan müellif, zaman zaman da cemiyetten beklentilerini sıralamaktan geri durmamıştır. Dönemin en hassas tartışmaları olan ordu siyaset ilişkisi söylemlerine de dahil olmuş, her fırsatta orduya karşı nezaketini hissettirmiştir. İttihad ve Terakki'nin asker ile diyalogu, başka bir deyişle askerin cemiyet üzerindeki gücü herkes tarafından bilinmekteydi. Cemiyeti farklı kılan da aslında bu güçten başkası değildi. Militer anlayışın egemen olduğu bir dünya düzeninde ülke yönetiminde söz sahibi olanların da bu düzenin sağlayıcıları olan askerlerden başkasının olması beklenemezdi. Vahdeti de yazılarında bu durumu ele alarak zaman zaman farklı bakış açılarıyla konuyu irdelemiştir. Devr-i İstibdâd vurgusunun sık sık yapıldığı yazıda eski günlere dönme kaygısı dikkat çekmektedir. Gerek İttihad ve Terakki'ye, gerekse askere hitaben yazılan yazıların pek çok yerinde "maazallah eski günler geri gelir.." anlayışına dikkat çekilmiştir.

Volkan'ın 6. sayısında Osmanlı zabitlerine tavsiye niteliğinde bir yazı kaleme alınmıştır. Dönemin zabitlerinin yurdun farklı köşelerinden silah altına alınmış neferlere ücret karşılığında okuma yazma öğretilmelerini ve bu sayede bunların terhisleri sonrasında memleketlerine birer muallim hüviyetinde dönecekleri vurgusu yapılmıştır (Vahdeti,1909:28). 6. nüshadan sonra özellikle Kâmil Paşa ve Ahrar Fırkası merkezli yayınlar yapılan *Volkan*'da Kıbrıslı Kâmil Paşa lehine satır aralarında yazılara yer verildiğini görmekteyiz. 23. nüshada yer alan "Melhamler Mitranlar" başlıklı yazıda kurulan farklı cemiyetler üzerinde durulmaktadır. Farklı milletler tarafından kurulan cemiyetlerin yarattığı endişeye değinilen makalede şu satırlar dikkat çekicidir: "Bu cemiyetler hep İttihad ve Terakki Cemiyeti taht-ı nüfuzunda olaydı ve Memalik-i Osmaniye'de yalnız bir cemiyet tanınaydı, Cemiyet en büyük bir iş görmüş olurdu ve hiçbir kulübün de mevcudiyetinden tevahhuş (korku) olunmazdı. Şimdi Cemiyet millete bir son hizmet yapmak isterse her nerede bir cemiyet varsa, hemen daire-i ittifakına almalı millet de vaki

olmuş ufak tefek kusurlara müsamaha etmeli.” Yazı devamında İttihad ve Terakki Cemiyeti kadrolarında olan ve cemiyetten beklentilerini karşılayamayanların kurduğu Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti örneği üzerinden yola çıkarak ilerde doğabilecek kargaşa ortamına dikkat çekmektedir (Vahdeti, 1909:102).

Dönemin en büyük sıkıntılarında olan askerlerin kendi aralarındaki itaat krizi,mektepli-alaylı çatışması ve nefere genç zabıtların kötü muamele etmeleri *Volkan*'da ele alınmıştır. Gazetenin 49. sayısında yer alan “Asker Kardeşler!” başlıklı yazıda: “*Hepimiz sizin gibi, dinimize, Kânun-ı Esasimize sadık kalacağımıza yemin ettik. Hepimiz düşman-ı din-ü vatan olanlara karşı olmaya amadeyiz. Fakat bizim için daima muhafaza edilecek bir şey vardır ki: İtaattir. Zinhar! İtaatten ayrılmayınız! Zira bizim dayandığımız ilk Allah, sonra askerdir. Evvelleri padişahlara bile “mağrur olma padişahım senden büyük Allah var” derlerdi. Sakın siz de mağrur olmayasınız, zirâ Allah var.*” (*Volkan*, 1909:235).

Kâmil Paşa'nın görevden alınması sonrası kılıçlarını iyice çeken *Volkan*'da hürriyet ve meşrutiyet kavramları sorgulanmaya başlamıştır. İstibdad'ın yeniden başlayacağı inancı sık sık dile getirilmektedir. Öte yandan diğer gazetelerde yer alan ve eski kabine hakkındaki haberlerin de tenkit edildiği makalelere yer veren *Volkan*, Cemiyet'in özellikle sivil kanadına karşı fikirlerini izaha çalışmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyet-i askeriyesinin – evet askeriyesinin diyoruz, zira birkaç tane sivil, müteğallib, şantajın, bu şeref-i askeriye benimsemesine sükût edemeyiz, boyun eğemeyiz. “Hatırat-ı Niyazi”nin bilâ ifate-i vakt mütelaasını her hakpereste tavsiye ederiz. Pek namuskârâne, pek müteenniyâne kırmaya muvaffak olduğu zincir-i istibdâd gibi. Demek oluyor ki bir iş, şeytan ve nefis-i emareden olursa, hep beni beşere muzır olarak vâki olur. Bunda meyl-i dünya dahi dâhil (Vahdeti, 1909:241).

Serbesti'de yayınlanan “Menâfi-i Milliye Nâmına Bir Davet başlıklı makale *Volkan*'ın 27 Şubat 1909 tarihli 58. sayısında yer almaktadır. Makale “*On beş seneden beri İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensubiyetle müftehiriz. Avrupa'da Mısır'da intişar eden hürriyetperver gazetelerin birçoğundan az çok münasebetimiz vardır. Bu münasebet herhalde bugünkü Jön Türklerin bir çoğundan fazladır..*” sözleriyle başlamaktadır. Cemiyetin yönetim merkezi olarak kabul edilen ve yer aldığı “Şeref Sokağı” diye adlandırılan merkez-i umumisiyle *Serbesti*'nin girdiği polemige *Volkan*'da dâhil olmuştur. *Serbesti*'de yer alan yazının konusu aslında tam da *Volkan* ve Vahdeti'nin Cemiyet ile yaşadığı problemlerin temelini teşkil eder. Cemiyet'in kimler tarafından yönetildiği meselesi, cemiyetin asker kanadının yönetimin neresinde olduğu konusu ve aynı zamanda cemiyetin hâlihazırdaki parlamentoda görevli vekillerin üzerindeki tesirlerinin tartışıldığı yazı *Volkan*'ın temel anlamda ilgi alanındadır. Mezkûr makalenin hemen ardından “*Volkan*” başlığıyla aktarılan yazı *Serbesti*'nin sorduğu soruları tekrar ederek cemiyet ile arasındaki soru ve sorunları yeniden gündeme taşır.

“Erkân-ı Cemiyet'le Şeref Sokağı şubesinin de malum ve müsellemi olmak lazımdır” cümlesini yek nazarda – erkân-ı cemiyet merkezi neresidir? Cemiyete hâkim olan kitle nerde bulunur demek istiyorsunuz zannettiğimiz gibi, Şeref Sokağı da kimlerden ibarettir diye bir soru irad ettiğimize zahib olduk. Sui tefehhüm denilen bu gibi şeylerdir. Binâenaleyh bu tarz-ı telakki üzerine hem makalenizi iktibâsa hem de anladığımız vechile bir cevap yazmaya karar vermiş iken on beş seneden beri İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensub olduğunuz erkân-ı cemiyetle Şeref Sokağı şubesinin de malum ve müsellemi olduğunu beyan ettiğiniz anlaşılmalı ise de, bizim yek-nazardaki anlayışımıza göre itâ-i malumattan kendimizi alamadık

İttihad ve Terakki Cemiyeti erkânından bir kısmı ki, Avrupa'da Selanik'te bulunmakta idiler. Şimdi Dersaadet'te ve riyasetlerde nezaretlerde siyasetimizle oynamakta olanlardır. Bir kısm-ı ehemmi de Manastır'da ve civarında ancak İkinci Ordu'ya da hâkim bulunmaktadırlar. Bize kalırsa bu kuvvet bir beyanname neşrederek Dersaadet'teki bulunan şubeleriyle münasebet-i siyasiyede bulunmayacaklarını ilan etmelidirler. Böyle olursa hem Avrupa'nın esna-yı inkılâbtaki şüphesiz teveccühlerini istirdâd ederler, hem de milletin şüphelerini de tamamen izâle ederler. (Vahdeti, 1909:277).

Yazı devamında Balkanlarda hürriyet mücadelesi sürdüren cemiyetle özdeşleşmiş sembol isimlere atfen methiyeler dizmektedir. Makale içerisinde Niyazi Bey'in yaptıklarının dini bir mahiyette olduğu, İslami çizgide vatan selameti için çalıştıkları aktarılmaktadır. Selahaddin Bey ve Eyüp Sabri Beyleri de zikrederek bu isimlerin Cemiyet'in şeref sokağı ile ilişkisinde "ya derin bir düşündükleri var ya da katiyen onlar da aldaniyorlar" yorumu ile bir kez daha askeri kanada olan iltifatlarını dile getirmiştir.

Aynı sayıda bulunan "Tanin'i Hakka Davet" başlıklı makalede *Tanin* gazetesinde yer alan ve Cemiyetin Fransa İhtilali sürecinde yönetime sürekli müdahil olmalarıyla eleştirilen Jakobenlere asla benzetilemeyeceğine dair yorumlar yapılmasını sert ifadelerle çürütmeye çalışılmıştır. *Volkan*, *Tanin*'i bildiklerini saklamakla suçlamıştır. Mesned-i sadâreti ihraz eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın cemiyet erkânından olması, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ve Maliye Nazırı Refik ve Maârif Nazırı Abdurrahman Beyler ve birkaçı müstesna olarak diğer vükelanın, hatta nüzzar ve vülatın da cemiyete mensup bulunmasına dikkat çeker. Memurluğa tayin ve azil işlemlerinin bu isimler tarafından yapıldığını aktarır. Yazıda yer alan "Bu adamların iddia olunduğu kadar pek de vatanperver değil, menfaatperest olduklarını ispat eder" cümlesi hükümette etkili olan isimlerin tepkisine yol açacağı gibi, *Volkan*'a karşı oluşacak cephenin genişlemesinde de etkili olacaktır (*Volkan*, 1909:278).

Cemiyetin hükümeti temsil etmemesi gerektiği fikri *Volkan*'daki siyasi yazıların hemen hepsinde yer almıştır. Cemiyetin yapacağı hataların hükümete mal edileceği vurgusu ile kaygılarını dile getiren *Volkan* yazarları *Şura-yı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerinin mutlaka kapatılması gerektiğini savunan yazılar yayınlamaya başlamıştır. "Ey İttihad ve Terakki Cemiyeti muhtereme-i hakikiyesi! Yani açıktan açığa Niyazi, Eyüp Sabri, Selahaddin ve Hasan Beylerle emsali!" cümlesiyle başlayan yazıda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin çatışma içine girilen kanadından istisna tutulmaya çalışılan kesimi üzerinden mücadelesini sürdürme yolunu izlemiştir.

Ne olacak bu milletin hâli?

Yine sizden bekliyor millet çare-i isti'câli. Memleket alt üst oluyor. Enzâr-ı kâinat bize teveccüh ediyor ve etti.

Bütün bu cihad-ı millet bir Cahid'e mi kaldı, ne olacak acaba bu milletin ahvâli.

Yanıyoruz, kavruluyoruz, memleketimizin sema-yı hürriyetine gayet kesif bir sehâb-ı istibdâd çöktü.

O kadar alçaldı ki uzansak elimizle tutacağımız geliyor. Eğer dağılmayıp da bir boraya tahavvül edecek olursa hanümân-ı millet sönecek..

.. İttihad ve Terakki bu milleti selamete çıkardı. "Amenna ve Sadakna" lakin bu İstanbul'dan dışarı çıkmayan mütegalibler ne yaptı? Bilinmez mi acaba!

Yazı, bir anekdot paylaşmak suretiyle Vahdeti ile Enver Bey'in karşılaşmaları sonucu aralarında geçen diyalogu aktarmaktadır. "*Geçenlerde Enver Bey'in Babîâli civarından geçerken yolunu kesmiştim. Enver Bey siz misiniz? Evet dedi. Ben de Volkancıyım demiştim. Fenâ değil ama biraz ittihadta çalışsanız iyi olur dedi. Nifak yapmıyorum, kalbimden kopanları neşrediyorum aldaniyorsam, yine samimiyetime hamledilmek lazım gelir dedim ayrıldık*". Makale İttihad ve Terakki'nin *Şura-yı Ümmet* ve *Tanin* yüzünden berbat hallere düştüğünü ifade ederek istibdadın ülkede yeniden zuhur edeceğini vurgulamıştır. (*Volkan*, 1909:287)

Osmanlı siyasi sisteminin en önemli unsuru olan askerlik ile alakalı dönemin tartışma konusu olan alaylı/mektepli mevzusunu ele almıştır. Meşrutiyet döneminin ve özellikle Cemiyete bağlı genç subayların eski zabıtlere itaat etmemeleri konusu "Alaylı-Mektepli Zâbitanla Askerler" başlıklı makalede her rütbedeki askerinin devletin çok önemli birer parçası olduğu, neferden müşire kadar her kademenin emir komuta zincirinde birbirlerine itaat etmek zorunda olduğunu aktarmıştır. Alaylı/Zabitan çatışması için ise:

Gelelim alaylı zabitan ile mekteplilere alaylı bir zabıt neferlikten yetişiyorsa mektepli bir zabıt de mekteb-i ibtidaide, Rüştiye-i askeriyede, idadide, harbiyede senelerle dirsek çürüttükten sonra bir mülazım-ı sani olup orduya dahil oluyor. Birisi alaydan, on beş sene

meşakk-ı askeriyyenin envaını göre göre yetiştigi gibi, diğeri de on beş sene mekâtibin bin türlü mezahimini çeke çeke mülazım-ı sâni olabiliyor...

İnanmayınız! Askerler! Alaylı zâbit mektepli, mektepli zâbit alaylıyı sevmez derlerse katiyyen inanmayınız! Onlardaki bu muhabbetsizlik nedir biliyor musunuz? Post kavgasıdır, post. Evveleri bir alaylı, az zaman zarfında, ferikliğe kadar terfi ederdi. Bir mektepli Yemen çöllerinde inil inil inlerdi, kabahat ne alaylıda ne de mekteplide idi. Halife'de idi. Hayır! Onu da aldatıyorlardı. Mektepliler, sana sadık olmaz diyorlardı. Velhasıl ortada bir fırladaktır dönüyordu. Ne yapan biliyordu, ne de yaptırın...

Ey ordu emin olunuz ki, bu inkılabımızın meydana gelmesine vasıta olduğunuz için, ila nihaye bu millet size minnettardır. Durmayınız! İttihad ve Terakki'nin ıslahına da bir himmet ediniz ki El yevme ekملتü sırrına mazhar olasınız (Vahdeti, 1909:396).

Volkan'ın yazar kadrolarında yer alan önemli isimlerden birisi de günümüzde bilinen adıyla Said-i Nursi'dir. Gazetede Said-i Kürdi imzası ile çok sayıda yazı kaleme alan yazar, itidal çağrılarının yanı sıra yazılarında “yaşasın Şeriat-ı Garra” diyerek şeriata olan duruşunu yansıtmaktadır. Bir yazı dizisi şeklinde yazılarını yayınlayan Said-i Kürdi, *Volkan*'ın 84. sayısında yer alan ve “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır Bediüzzaman-ı Kürdi'nin Fihriste-i Maksadı” başlıklı yazısında topluma genel mesajlar vermektedir. Makaleyi ilginç kılan ise bir bölümünde Sultan II. Abdülhamid'e tavsiyelerde bulunmasıdır. Daha öncede Sultana ulaşmak isteyen fakat bir türlü bu isteğini gerçekleştiremeyen yazar bu vesile ile Sultan II. Abdülhamid'e iletmek istediği mesajı *Volkan* sütunlarından iletir. Yazıda:

Hilafete dair bir rüyadır; alem-i mânâda padişahı gördüm. Dedim sen zakâtü'l ömrü Ömer-i Sâni'nin mesleğinden sarf et; ta ki meşrutiyet riyasetine lazım ve biatin manası olan teveccüh-i umumiyeyi kazanasın. Padişah dedi. Ben onun yolunda gideyim, siz de ol zaman ehline taklid edebilirsiniz..

.. Dedim. İstibdad, kalb-i memalik olan İstanbul'da kan bırakmadığından hüsn-i niyyeti gösterir bir şefkat ile meşrutiyeti kansız kabul ettiğin gibi menfur olmuş Yıldız'ı mahbûb-ı kulüb etmek için eski zebaniler yerine melâike-i rahmet gibi muhakkikin-i ulemayı doldurmak ve Yıldız'ı Darülfünûn gibi etmek ve ulûm-ı İslamiyeyi ihya etmek ve Meşihat-ı İslamiyeyi ve Hilafet-i mevki-i hakikisine is'ad etmek ve milletin kalb hastalığı olan zâf-i diyanet ve baş hastalığı olan cehaleti servet ve iktidarınla tedavi etmekle Yıldız'ı Süreyya kadar i'la et. Tâ hânedan-ı Osmanî ol burç-i hilafette pertevnisâr-ı adalet olabilsin. Hem de havaic-i zaruriyyede iktisad et. Tâ alıştırmış olan israfata iktidarı olmayan biçare millet de iktida etsin. Madem ki imamsın. Birden rüyadan uyandım. Gördüm ki, asıl alem-i yakaza rüyadır! Asıl uyanmak ve hakikat o rüya imiş. (Said-i Kürdi, 1909:407)

Gazetenin 106. nüshasında yer alan “Kahraman Askerlerimize” başlıklı yazı aslında kargaşanın en yoğun olduğu günlerde yayınlanmıştır. Yazı içeriğinde askerlere ciddi bir şekilde itidal ve itaat çağrısı yapılmaktadır. Zabitlerin askerlerin müşfik pederleri olduğu, amire itaatin farz olduğu, bu yüzden onlara itaatin hem askerliğin hem de dinin gereği olduğu zabitlerin de ulu'l emir oldukları ısrarla belirtilmektedir. Yazının sonunda Bediüzzaman Said-i Kürdi imzası yer almıştır (Said-i Kürdi, 1909:523). 108. nüshada Nizamiye Alayından Çerkes Ahmed imzasıyla yayınlanan “Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat” başlıklı yazıda alaylı mektepli çatışmasına dair yorumların olduğu ve mektepli askerlerden hiçbir şekilde rahatsızlık duyulmadığını dile getirmektedir. Aynı sayının içerisinde yer alan “Asker Kardeşlerimize Selamet-i Vatan Namına Rica” başlığı ile de askerlerin gazetelere yazı göndermelerinin ve siyasete müdahalelerinin sakıncalarına dikkat çekilmiştir. Aynı makalede askerlerin birlik içerisinde alaylı-mektepli polemğine girmelerinin sakıncalarından bahsedilmiştir. (Vahdeti, 1909:526)

5. Volkan Gazetesi ve Mevcut Düzene Muhalefet

Volkan'ın temel yayın anlayışı içerisinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olma gerçeği yatmaktadır. Öyle ki her fırsatta bunu dile getirmekten geri durmayan bir üslup benimsenmiştir. Birçok nüshasında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile olan ilişkisinden bahsetmekle beraber şeriat çağrısı ve bu yönde yazılan makaleler öne çıkmaktadır. Kaleme

alınan yazıların pek çoğunun satır aralarında şeriat çağrılarının yanında şeriatın kavramsal izahatını da ihmal etmeyen yorumlara yer verilmiştir. “*Burasını halledelim. Acaba şeriat istemek istibdâd istemek midir? Haşa! İnsanlara hürriyet-i tâmmе bahşeden şeriatdır. İnsanların dâreyinde necât ve saadetini kafil olan şeriatdır. Şeriat sayesinde ki bu dünya evet bu dünya terakki etmiştir.*” (Vahdeti, 1909:306.) Bu ve bunun gibi söylemler dönem açısından ele alındığında meşrutiyeti ilan ettiren anlayışın temel zihniyeti ile ters düşmekteydi. Meşrutiyeti ilanı XIX. yüzyıl demokratikleşme ve modernleşme/Batılılaşma anlayışının en büyük meyvesiydi. Bu açıdan ele alındığında cemiyetin önde gelen isimleri ve dönemin bürokratik muktedirleri zaman zaman Batılılaşmanın ötesinde pozitivist cereyanların tesirinde olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir.

Cemiyete muhalefetin ana çerçevesini meşrutiyetten beklentinin üst düzeyde olması, Kâmil Paşa'nın azledilmesi ve özellikle İttihad ve Terakki'nin basın kanadının Vahdeti'ye ve fikirlerine karşı mesafeli olması oluşturur. *Volkan* üzerinden dersiamdan pek çok kişinin de kulislerde halkın hassasiyetleri dâhilinde şeriat nağraları atması *Volkan* açısından durumun iyiden iyiye zorlaşmasına ortam hazırlamıştır. Halkın şeriatından ve meşrutiyetten beklentileri üst düzeyde idi. Meşrutiyet sonrası içine girilen kargaşa ortamına şeriat aleyhtarı davranışların eklenmesi Cemiyetin işini zorlaştırdığı gibi cemiyet içerisinde de polemiklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu şartlar altında yapılan yayınların ekserisi benzer tartışmaları barındırmaktaydı. Son dönem ortaya çıkan fikir akımlarının da belirleyici olduğu ortamda gazete sütunlarından çıkan sesler ülkenin gündemini oluşturmaktaydı.

Muhalef duruşu nedeniyle *Volkan* hakkında çok sayıda tahkikat açılmıştır. Bunlar genellikle meşrutiyet aleyhtarlığı, (BOA, MV. 126/53): halkı kışkırtmak ve asayiş ihlal (BOA, MV. 128/42) suçlarından oluşan dosyalardır. *Volkan* hakkında açılan davalarda yazarları arasındaki isimler de daha sonraki süreçte Divan-ı Harbi Örfi mahkemelerinde yargılanmak suretiyle çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bunların içinde bazıları idam edilmiştir. (BOA, TS.MA.e. 1057/45).

Volkan gazetesiyle bir şekilde diyalog kuran kişiler de çeşitli soruşturma ve cezalara tabi tutulmuştur. 31 Mart sürecinde gazeteye telgraf çeken bir grup zabıt tespit edilmiş ve cezalandırılmıştır. Taşköprü redif taburu yüzbaşlarından Dersaadetli Halid ve Avukat Sabri isimli kişilerin Divan-Harbi Örfiye sevk edildikleri görülmektedir (BOA, DH.MKT. 2841/44) Yine gazeteye telgraf çeken Adapazarı Polis Komiseri İsmail Hakkı derdest edilmiş ve kendi rızasıyla istifa etmiştir. (BOA, DH.EUM.SCL. 1/37) Gazeteye yazı gönderdikleri tespit edilen kişiler hakkında da çeşitli cezalar uygulanmıştır. Bunlardan biri Hacı Mustafa Zeki'dir. Kendisi kürek cezasına çarptırılarak Bodrum'a gönderilmiştir. (BOA, ZB. 405/70) *Volkan*'da yazı yazar isimlerin bazıları yargılanarak idam edilmiştir. Enderunlu Lütfi Efendi de bu isimlerdendir. (BOA, DH. MKT. 2825/67)

31 Mart Vakası öncesi hareketlenmelerin alabildiğine etkisini hissettirmeye başladığı günlerde *Volkan* sütunlarında özellikle Tanin ve Hüseyin Cahid polemikleri had safhaya çıkmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyetinin de konu edildiği “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati” başlıklı yazıda İttihad ve Terakki'nin milyonlarca liraya hükmettiği ve artık emrinde çok sayıda önemli kişilerin olduğu gerçeğine yer verilmiştir. Öte yandan gazete içerisinde 31 Mart öncesi halkı provoke etmekle suçlanan ve yakalanarak cezalandırılan Kör Ali'nin suçsuzluğuna dair yazılara da yer verilmiştir. (Abdullah Ziyaüddin, 1909:328) bir sonraki sayı olan 69. nüshada da aynı yazar 31 Mart Vakası öncesi provakasyon ile suçlanan Kör Kör Ali'yi Hüseyin Cahid ile kıyaslamak suretiyle Kör Ali'nin İslamın hizmetkârı olduğuna dair iltifatlar etmiştir. (Abdullah Ziyaüddin, 1909:334)

Volkan'ın keskin yazılarının İttihad ve Terakki'nin İstanbul ve çevresindeki yandaşlarının yanı sıra Balkanlar ve Avrupa'daki savunucuları tarafından tepki toplamaya başlaması çok sürmemiştir. *Volkan*'a karşı başlatılan boykotun boyutları ileri seviyeye ulaşınca gazetenin 72. sayısında Avrupa ve Balkanlarda iade edilen ve boykota uğrayan *Volkan*'a karşı

oldukça sert tepkiler verilmiştir. “Şimdiye kadar İttihad ve Terakki Cemiyeti’ni ikiye tefrik ederek Manastır menbaasına karşı kalbi bir teveccüh göstermekte idik. Şimdiden sonra alayına yuh! olsun.” Yazının devamında gazetenin satışının engellendiği yerler ile alakalı açık tehditler savuran Vahdeti, *Volkan* biraz daha tazyik görececek olursa, izâa-i vakt etmeyerek Paris’de feverana başlar ve oradan savuracağı kıvılcımlar, emin olsunlar ki buradaki gibi olmayacaktır” diyerek Cemiyeti, “hükümet-i müstebideden ne farkınız vardır?” yorumuyla Abdülhamid dönemine dair muhaliflerin dile getirdiği baskıya atıfta bulunmuştur. İçeride ve dışarıda *Volkan*’a karşı oluşan tepkilere dair Anadolu’nun pek çok yerinden özellikle ulemadan olan kişilerin destek yazıları gazetenin nüshalarında yer almaya başlamıştır. *Volkan*’a ulaşan mektuplar isim ve unvanlar gizlenmeden gazetede yer almıştır.

İkdam gazetesinde yayınlanan ve İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin bir zamanlar sıkı savunucusu olan ve daha sonraları muhalif kimliği ile ön plana çıkan Dr. Rıza Nur’a ait “Biz de Görüyoruz ki İş Fena Gidiyor” başlıklı yazı *Volkan*’ın 15 Mart 1909 tarihli 74. nüshasında yeniden yayınlanmıştır. *Volkan* yazıyı yayınlama sebebi olarak tamamen tarafsızlık ve konunun önemine dair bir gerekçe sunsa da mezkûr makale aslında hem Vahdeti’nin hem de *Volkan*’ın fikirlerine tercüman olan bir yazı mahiyetindedir. Yazı içerisinde İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluş aşamasında büyük bir vazife, iyi niyet ve vatanın selametini amaç edindiğini, ancak ilerleyen zamanlarda iktidara geldikten sonra her şeyin değiştiğini vurgulamaktadır. Yazı devamında maddeler halinde sorular yönelterek cemiyeti sorgulamıştır.

- Cemiyet hükümet içinde hükümet mi?
- Cemiyet muamelat ve hükümet icraatına müdahale ediyor mu?
- Cemiyetin başka yolsuzlukları var mı?
- Cemiyetin vazifesi nedir ve cemiyete lüzum var mı?

sorularına cevap aramaktadır. Maddeler halinde ele alınan bu soruların cevapları ise:

- Cemiyet, Cemiyet değil bir hükümettir,
- Cemiyet, Hükümete daima müdahale ediyor,
- Cemiyetin adam kayırma vs konularda yolsuzluk yaptığını,
- Cemiyetin varlığının bir müddet daha devam etmesi gerektiği ancak milletin başına bela olmaması lazımdır (Rıza Nur, 1909:356).

Volkan’ın İttihad ve Terakki Cemiyeti ile alakalı beklentileri cemiyet tarafından karşılanır bir durum gibi olmasa da *Volkan* yazarlarının belki de son çırpınışları ve çağrılarını gazete sütunlarına yansıtmaktaydı. 22 Mart 1909 tarihli 81. nüshada yer alan İttihad ve Terakki Cemiyeti başlıklı yazıda Cemiyetin büyük bir ihtilale imza attığını, mutlaka yaşaması gerektiğini ve içerisinde vatanperver şahsiyetlerin yer aldığından bahseder. Cemiyetle sorunlarının olmadığını asıl problemin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti savunuculuğu olmasından kaynaklandığı ifade edilen makale İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin ilk günlerindeki halinin kutsiyet arz ettiğini kendi abartılı ifadeleriyle dile getirir. “O cemiyete karşı evvel ve ahir söylediğimiz gibi hiç diyeceğimiz yoktur. Onlara dil uzatmak aynıyle Medine-i Münevvere’nin muhâcirin ve ensârına tecavüz etmek kadar ağırdır.” Yazı devamında askerlerin asla cemiyete müdahil olmamaları gerektiği vurgusunu yinelerken, *asker, askerlik için yaşamalı ve askerlik için ölmeli. Avrupa’da Frenkleşerek geri dönmüş birkaç sarhoş için askerlik edilmemeli ve onların vatanperveriz demelerine inanmamaları gerektiğini* aktarmıştır. (*Volkan*, 1909:390). “Cemiyet demek Manastır demektir” sloganıyla Manastır’da bulunan Enver, Niyazi ve Selahaddin Beylere iltifat eden *Volkan*, 83. sayıda “İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin Merkez-i Umumisi Manastır’dır” başlıklı yazıda, bu sloganı dile getirir ve biraz daha ileri giderek, “Manastır’daki Enver, Niyazi, Eyüp Sabri, Selahaddin – gönül bu Selahaddin’e bir de Eyyübilik izafe etmek ister” şeklinde alaka gösterir.

Öte yandan *Volkan*’da İttihad ve Terakki Cemiyeti ile alakalı ciddi bir iddia ortaya atılmıştır. Gazetenin 29 Mart 1909 sayılı 88. nüshasında İttihad ve Terakki’nin açılacak olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti şubelerine müdahale ettiği, yapılacak faaliyetleri engellediği ve ruhsat alımlarında cemiyetin mührünün gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bu duruma müdahale

edilmesi lüzumu ve mevcut hukuksuzluğun *Volkan* tarafından takip edildiği aktarılmıştır. (Vahdeti, 1909:425).

Gazete sütunlarında *Volkan*'a katılım haberleri kargaşanın hâkim olduğu günlerde özellikle cemiyeti rahatsız etmiş olacak ki gazete ve Derviş Vahdeti sıkı takibe alınmıştır. Gazetenin 90 numaralı sayısında 10.000 kişinin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne katıldığına dair yayınlanan telgraf karşı tarafın kaygılarını arttırır niteliktedir.

Mebusâna sürekli çağrılarının yapıldığı *Volkan*'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin sürekli blöf yapmak suretiyle ülke için tehdit oluşturduğu açık ifadelerle beyan edilmiştir. "Blöf ve Gözdağı" başlıklı 91. sayıda yer alan makalede vekillerin menfaatperest oldukları, şöhret peşinde oldukları yazılmıştır.

3 Nisan 1909 tarihinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resmi açılışı münasebetiyle Ayasofya'da bir mevlit tertip edilmiş ve bu da gazetede önceden ilan edilmiştir. 4 Nisan 1909 Pazar günü yayınlanan nüshada ise organizasyon ile alakalı detaylı bilgi verilmiştir. Açılış esnasında yeşil sancakların açıldığı, halkın tekbirler eşliğinde Ayasofya'ya geldiği aktarılmıştır. *Volkan* yazarlarından Said-i Kürdi'nin ve Derviş Vahdeti'nin birer nutuk irad ettikleri bildirilen yazıda asıl dikkat çeken Derviş Vahdeti'nin İttihad ve Terakki'nin ileri gelenlerine dualar ettiği "*Derviş Beyefendi hazırında pek büyük tesir hâsıl eden nutkunun nihayetinde Kemallere, Midhatlara rahmet ve Niyazilere, Enverlere, Hasan Beylere, Eyüp Sabrilere, Selahaddinlere hülâsâ mücahidin-i saireye de dua ettiler. Allah kendilerinden razı olsun duasına yüz bin kişiye sirayet suretiyle amin dedirttiler*" sözleriyle bildirilmiştir. (Lütfi, 1909:455)

Volkan'ın sonraki nüshalarında Ayasofya'da gerçekleşen açılış ile alakalı detaylara fazlaca yer verilmiştir. Kalabalık bir kitleye hitap etmiş ve ses getirmiş olan resmi açılışın ardından *Volkan*'a tehdit mektupları gelir ve gazete de gelen bu mektupları neşretmekten geri durmaz. 8 Nisan 1909 tarihli 98 numaralı nüshada yer alan ve başyazı olarak yayınlanan "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti- La Türki Gazetesi ve Bir Zabıt Tehditnâmesi" başlıklı yazıda Tehditnâme suretini yayınlayarak, kendisine yapılan tehditleri sert bir şekilde cevaplandırmaktadır:

Öldür ey zabıt, öldür! Dün gece serbesti refikimin, o mücahid-i hürriyetin sermuharrir Hasan Bey'in kahpelikle kanlarını akıttın. Şehid ettin. Gel! Durma! Bugün de Vahdeti'ye şerbet-i şehadeti içirerek vücudunu ortadan kaldır! Fakat iyi bil ki Vahdeti'ye süngün işlemez, kurşunların da kafasına vurur da tesir etmez. Zira artık Vahdeti'nin hayatı ebedidir. Fakat sen fanisin!..

.. Ey zabıt! Cemiyetimiz birkaç kişiden ibarettir.! Diyorsun. O halde, niçin bizden tevahhuş ediyorsun? Fakat tevahhuş eden sen değilsin. Sükuş-şereftir.

Ahmet Rıza Bey'dir, Baha Şakir Bey'dir, Doktor Nazım Bey'dir, Rahmi, Cavid Beylerdir ve daha birkaç haris-i cah olan anarşistlerdir.

Görüldüğü üzere *Volkan* ile İttihad ve Terakki arasında tehdit ve hakaretlerin net bir şekilde başladığı döneme geçilmiştir. Bundan sonrası ise siyasi hayat açısından da oldukça gergin günlerin başlangıç dönemleridir. Bir gün önce Serbesti muhabiri Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile basın ve yayın dünyası oldukça farklı günler yaşayacaktır. İlerleyen sayılarında işlenen cinayetin üzerine giden *Volkan*, hükümete sert bir dille faillerin bulunması konusunda çağrılar yapacaktır. Öte yandan meclise ve mebuslara da sert çıkışlarda bulunan *Volkan*, dönemin istibdad devrinden daha vahim bir hal aldığını yazmaktadır (Vahdeti1909:501). *Volkan*'da, kendilerine gelen destek mektuplarına yer verildiği görülmektedir. Hemen her kesimden gelen mektuplar ağırlıklı olarak medrese talebeleri tarafından gönderilmiştir.

16 Nisan 1909 tarihli 106. sayıda Mahmud Muhtar imzalı Umum Ordu Emri yayınlanmıştır. Yayınlanan emirname askerinin hiçbir suretle ittihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve benzer yapılanmalarla ilişkilendirilmemeleri gerektiği ve askerlerin de hiçbir suretle bu cemiyete yaklaşmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yazıya cevaben "Mahmud Muhtar Paşa Hazretleri" başlığıyla kendisine cevap verilmiştir. Mahmud Muhtar Paşa'ya yanlış içerisinde

olduğu ve askerliğin şanını lekelediği yolunda bir yazı kaleme alınmıştır (Vahdeti, 1909:516). Gazetenin son sayılarında adli makamlardan gelen davet çağrıları yer almaktadır. Gelen bu davetlere cevaben göz altına alındığında boğdurulmak ya da başka bir suretle öldürülmek suretiyle kamuoyuna intihar ettirilme ihtimalini dile getirerek kaygılarını yansıtır (Volkan, 1909:535)

6. Volkan'da Askerlere Ait Yazılar

İttihad ve Terakki Cemiyeti politikayla meşgul olan bir yapılanmaydı. Ancak mevcut gücünü dışarıdan aldığı özgürlükçü fikirleri savunan yapılanmalardan aldığı kadar bünyesinde barındırdığı askerlerden de almaktaydı. Bu oluşumun içerisinde de zaman zaman farklı görüşler ve düşünceler sıklıkla görülmekteydi. Dönemin fikir adamlarının önemli bir kısmı cemiyetle bir şekilde ilişkilendirilebilir. Bunların içerisinde İslamcılar, Türkçüler ve Batıcılara fazlasıyla rastlanır. Askeri yapılanma içerisinde de bahsedilen bu akımlara ait pek çok zabitin olduğu aşikârdır. Bu isimlerin de devrin basın ve yayın organlarında kaleme almış oldukları çok yazıları mevcuttur. *Volkan* gazetesinde de dönemin önemli otoritesi sayılan zabitlerin yazılarının olduğu görülmektedir. Farklı rütbelerdeki bu kişilerin sayıda yazıları, arzuahalleri, başka gazetelerde yer alan söylemleri ya da bizzat gazeteye gönderdikleri yazılara yer verilmiştir. Bu isimlerden bazıları, Miralay Abdulhamid Derviş, Kolağası Namık Hilmi, Kaymakam Mehmed Necib, Yüzbaşı Mustafa, Kaymakam Muhyiddin, Kolağası Namık Hilmi Bey, iddin, Binbaşı Ömer Lütfi ve Resneli Niyazi Bey, Serçavuş vekili Mehmed Emin, Başçavuş Ali bin Hacı Hasan ve Çavuş Çerkes Said Bey ilk dikkat çekenlerdir.

Sabık Derne Kumandanı Binbaşı Ömer Lütfi imzalı “Makam-ı Sadarete, Mebusan Riyasetine, Harbiye Nezaretine Matbuat Marifetiyle Bütün Enzâr-ı Ümmete Üssü'l Esas-ı Mesleğim Ahde Vefadır” başlıklı arzuhali savunma niteliği taşımaktadır. 83, 85 ve 88. sayılarda üç parça halinde yayınlanan yazıda:

... Devletimizin bekası milletimizin saadeti vatanımızın selâmeti uğrunda sebk eden hidematım hemen kırk seneye baliğ olup şu müddet zarfında gayr-ı meşru hiçbir hal ve harekatta bulunmadım ve bulunanlardan da nefret ettim. Karşı geldim, pençe pençeye uğraştım ve kimseye alet-i tasvilat olmadım. Devre-i hayatımı Rumeli serhadlerinde, Rusya esaretinde, Afrika'nın hararetli çöllerinde Akka'nın mahûf zindanlarında geçirdim. Evlad-u iyahımı kaybettim. El'an da bulamadım. Bulduklarımı da cem edemedim. Çünkü meskenim yok, idarem büsbütün mefkuddur. Evet ifrât-ı sadakat, dem-i ademi heder eder! ..

Yazı devamında zimmet suçu münasebetiyle geçirilen bir soruşturma sonucu mağduriyetlerine dair savunma niteliği taşımaktadır.

Jandarma dairesinde memur Miralay Abdulhamid Derviş imzasıyla yayınlanan yazı “Şeriat, kâinatın m'anenmaddeten kâffe-i felah ve saadetini kafil bir kanun-i metin-i ilahidir” sözüyle başlamakta ve kuran ve şeriat hükümleri üzerinde durmaktadır (Abdülhamid Derviş, 1909:393). “Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat” başlığı ile yayınlanan ve gazetenin 108. nüshasında yer alan başyazı dönemin hassasiyetine binaen son derece ince mesajlar içermektedir. Yazıda şu satırlara yer verilmiştir:

...Güya taburlarda mevcut olan mektebli zabitlerimizi istemiyormuşuz! Şu adi havadisi yanlış telakki edenler vardır. Biz askeriz. Askerin mânası itaat ve zabt ü rabt demektir. Bizce mektepli, alaylı, bunların tefriki yoktur. Yalnız birkaç ahlaksızın efrada etmiş oldukları hakaretlere mebni bölüklerimizden ihraç edip kendimize ehliyetleri sabit olup kendileri kadro haricine çıkarılan zabitlerimizi tekrar bölüğe getirmeye mecbur olmuşuk. Bunların meyanelerinde mektepli de vardır, alaylı da. Sırf bizim maksad-ı acizanemiz talimat ve âdâb ve terbiye-i askeriyemizi ve ahlak-ı medeniyemizi te'min etmektir. Bu da ne ile olur? Yek vucûd olarak zabitimizi baba yerine sayarak itaat-i askeriyemizi takınarak çalışmakla olur. Yoksa bu alaylı imiş, bu mektebli imiş haşa, biz böyle tefrik etmeyiz ve edemeyiz. Zira ecânibe karşı bu hadise işitilecek olursa öteden beri söyleyegelmekte olan vahşilik sıfatını biz tasdik etmiş oluruz... (Volkan, 1909:525.)

Altıncı Alay dördüncü tabur Serçavuş Ali bin Hacı Hasan imzasıyla yayınlanan “*Volkan Gazetesi Sahib ve Müdür-i Mes’ulü Derviş Vahdeti Bey*” başlıklı yazıda mecliste bazı mebusların istifalarının toplum üzerinde kargaşaya yol açabileceği vurgusuyla “*mesmuat-ı ahiremiz sahih ise yani mebusânımızdan bazıları korku vesilesiyle vazifelerine devam etmeyerek ortaya bir mesele çıkarmak niyetinde iseler, şüphe yok ki, bu gibi mebuslarımızı da firar edenler gibi hain-i millet ü vatan ad eyleriz*” (Ali bin Hacı Hasan, 1909:528). Gazetenin 109. nüshasında da Selimiye Kışlası umum askerleri adına Binbaşı Ferid Nuri ve Kolağası Namık Hilmi imzalı ilanda, “*İnayet-i Rabb-i Bâri ve ruhaniyet-i Hazreti risaletpenahi ile muvaffak olunan inkılab-ı sahih-i meşruamızdan dolayı eşkbar-nisar olarak umum Selimiye Kışlası asâkir-i İslamiyye nâmına tebrikât-ı acizanemizi takdim ile arz-ı ihtiram ederiz ferman*” satırları yer almıştır. (Ferid Nuri, 1909:534).

Dönemin askeri birlikleri arasında ciddi anlamda muhalefet ve itaat sorunu yaşanırken İttihad ve Terakki’nin kontrolünün dışında kalan başta İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve eski idare yanlısı olan birliklerde ve fikir ayrılığı yaşanan askerler üzerine çeşitli operasyonlar yapılmıştır. Özellikle 31 Mart öncesi asker üzerinde mevcut durum fark edildiğinden bu anlayışta olanların ayrıştırılmaları gündeme gelmiştir. Bu operasyon dahilinde öncelikle Yıldız’da Sultan II. Abdülhamid’i korumakla görevli bağlı askerler arasında çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bu da son derece sancılı sonuçlar doğurmuştur. Mevcut askerlerin buna direnmesi sonucunda yaşanan çatışmalarda ölen ve yaralananlar oldu. Yıldız Sarayı’nda padişahı korumayla görevli Arnavut ve Arap askerlerin tasfiye edilerek yerlerine Türklerden müteşekkil bir birliğin getirilmesi konusu da Taşkışla’daki gibi benzer gerginliklere neden olmuştur. Bu askerlerin buradan alınarak dağıtılmaları sürecinde de silah çatmaları ve itaatsizlikleri söz konusu olmuştur. Dönemin Hassa ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa’nın müdahalesiyle 3 çavuş öldürülmüş ve üç asker yaralanmıştır. Mahmut Muhtar Paşa’nın öldürülen askerlerin cesetlerinin diğer askerlere ibret olsun diye Yıldız Sarayı civarına asılma isteği Harbiye Nazırı Ali Paşa’nın engellemesi ile önlenmiştir. (Alkan, 2014:159). Bu dönem içerisinde Beşinci Alay Namına *Volkan*’a gönderilen bir mektup gazetenin 87. sayısında neşredildi. “*Nida-yı Mazlumâne*” başlıklı yazı *Ehl-i imanın hüsn-i teveccühüne mazhar olan Derviş Vahdeti* sözleriyle başlamaktadır. Yazı devamında:

Madem ki âmirlerimiz bizi arkadaşlarımızdan ayırıp, istedikleri yere atabilirler, usule muvafık olarak bir muamele yapmaları lazım gelmez mi? Bizi eski askere mi kıyas ediyorlar? Hamd olsun; şimdi askerimiz okuma yazma bilmeyerek askere girdiğimiz halde bir iki sene zarfında okuyup yazmağa icab ettikçe derdimiz anlatmaya iktidar kesbediyoruz. O, zavallı Türk askeri; o uyur arslanlar, evvel ki devirler gibi, yalnız kurşun atmaya, kılıncı kullanmaya, top ateşlemeye, atına binip de düşman aramaya alışmakla kalmıyorlar, ordularımız elleri kalem tutan erler yetiştiriyor, hele şu meşrutiyet ki; cihadımız, mevcudiyetimiz sayesinde teessüs etmiştir.

Demek istiyoruz ki: arkadaşlarımızı bizden ayıranlar, acaba ne sebebe mebni ayırmışlardır? Kanuna mı riayet etmediler? Şeriatı mı tanımadılar? Ne yapmışlarsa duymamız bilmemiz lazım değil mi idi? Allah bizi kanuna şeriate karşı gelen askerlerden eylesin! Amirimize itaat, boynumuza borç olduğunu hamdolsun biliriz. Lakin ruhumuza sıkıntı verecek, cer u cefaya da mahal yoktur. Alay-ı mezkurun umumen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ne iştirak edecekleri ifade-i şahsiyeleri iktizasından olduğu ma’ruzdur.

Mevcut yazıya Derviş Vahdeti imzasıyla cevap verilmektedir. Cevapta bütün cemiyetlerin askerin hizmetçisi olduğunu, askerin de İttihad-ı Muhammedi cemiyetinin dinen doğal üyeleri olduğu vurgusu üzerinde durmaktadır. Mektupta yer alan ayrılık serzenişine ise “*Af edersiniz sizi biraz azarlayacağım*” diyerek başlayan Vahdeti, askerlerin mekteplerde dirsek çürütmüş subayların emrinde olduğunu ve daha zor şartlar altında çalışan askerlerin de olduğunu unutmamak gerektiğini belirterek itidal çağrısı yapmıştır. (Vahdeti, 1909: 421)

Sonuç

XIX. yüzyılın Batılılaşma eğilimleri içerisinde Tanzimat ve Islahat Fermanlarının getirdiği değişim rüzgarları devletin dönüşümü için milat teşkil etmektedir. Bütün bu değişimlerin destekçisi olarak karşımıza çıkan ve aynı yüzyılda faaliyet gösteren Jön Türk hareketi XX. yüzyıla gelindiğinde İttihad ve Terakki hareketi olarak ete kemiğe bürünmüştür. İlk başlarda illegal bir yapılanma mahiyetindeki bu oluşumun en büyük başarısı 1908 devrimidir. II. Meşrutiyet'in mimarı olma vasfı Cemiyete ün kazandırmakla kalmamış, taraflı tarafsız her kesimden yandaş toplamasında etkili olmuştur. İslamcıların, Batıcıların, Türkçülerin ağırlıklı olarak faaliyet alanı buldukları bu yapılanma içerisinde gayrimüslim unsurlara da fazlaca rastlamak mümkündür.

Zaman içerisinde İttihad ve Terakki kendi muhaliflerini doğurmuştur. Cemiyet yanlısı ve karşı yapılanmaların tamamı polemiklerini gazete sütunlarına taşımışlardır. Bunların en dikkat çekenlerinden biri olarak da İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti yayın organı olarak kendini yansıtan, yazar kadrosu olarak İttihad ve Terakki ile bir şekilde ilişki içerisinde olmuş isimleri barındırılan *Volkan Gazetesi* gelmektedir. *Volkan*, dönemin siyasi şartları ve kargaşası gereği Cemiyetin gücünü ve kudretini dikkate almak koşulu ile bir yandan İttihad ve Terakki ile diyalogu olan askeri kanadı desteklemiş, bir yandan da muhafazakâr görüşlerine muhalif olabilecek Cemiyetin marjinal kanadıyla çatışmıştır.

Çatışmanın temelini teşkil edecek olan şeriat meselesi *Volkan*'ın kırmızı çizgisi ve temel dayanağı olmuştur. Öte yandan hedefe koyduğu ya da hedefine girdiği kesim ise topyekûn Batıcılığı savunan, zaman zaman pozitivist söylemlerle ön plana çıkan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin anti İslam kanadıdır. Polemiğe girdiği İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan başta *Tanin* gazetesi ve başyazarı Hüseyin Cahid olmak üzere kamuoyuna şeriatın tehlikede olduğu mesajı *Volkan*'ın temel yayın politikasını oluşturmuştur. *Tanin*'de yer alan "şeriat isteriz namı altında lakırdı" söylemleri üzerinden *Volkan* en sadık okuyucuları olan ulemaya, dolayısıyla da halka tesir etme arzusunda olmuştur. 48. sayısından itibaren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olma görevini resmen üstlenen *Volkan*, Kâmil Paşa'nın azli üzerine mebuslar ve mevcut yönetim aleyhine yazılar yayınlamıştır. 31 Mart sürecine girildiği andan itibaren de tazyikler karşısında daha fazla tutunamamış ve başyazarı ve gazete imtiyaz sahibi Derviş Vahdeti'nin İstanbul'dan kaçması ile 110. sayı sonrası yayın hayatını bitirmiştir. Yayımlandığı dönemlerde itidal çağrılarını yapmasının yanı sıra askerlere de itaat etmeleri konusunda sürekli telkinlerde bulunmuştur. Buna rağmen 31 Mart Vakası'nın bir numaralı kışkırtıcısı ve suçlusu sayılmıştır. Vahdeti 25 Mayıs 1909 tarihinde İzmir'de yakalandıktan sonra "yargılanarak" idam edilmiştir.

Kaynakça

- Abdullah Ziyaüddin, "Aynen", *Volkan*, 10 Mart 1909, S.69, s.334.
- Abdülhamid Derviş, "İsimsiz", *Volkan*, S.81, 22 Mart 1909, s.393. Alkan, Necmettin, *Selanik İstanbul'a Karşı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır H. (2002). *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkisi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çerkes Ahmed, "Umum Asker Kardeşlerimize Bir Nasihat", *Volkan*, S.108, 18 Nisan 1909, s.525.
- DH.EUM.SCL. 1/37, (H.17.09.1327)
- DH.MKT. 2674/92, 2825/67, 2841/44
- DH.ŞFR. 401/105, (R.21.04.1324)
- Düzdağ, E. (1992). *Volkan*, İstanbul: İz Yayıncılık.

- Düzdağ, E. (2013) “Volkan”, *DİA*, C. 43, s.123-125.
- Ebu’l Feyzi, “Biraz Hakikatten, *Volkan*, 29 Mart 1909, S.88, s.426
- Ertan, T.F. (1997). “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit”, *Kebikeç*, Yıl 2, S. 5, s.17-35.
- Ferid Nuri, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti-i Mukaddesesine S.109, 19 Nisan 1909, s.534.
- Gazel, A.A. ve Ş. Ortak, (2006) “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VII, Erzurum, 2006, s. 223-256.
- Hanioğlu, Ş. (2001), “İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *DİA*, C.23, s.476-484.
- Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, 4/230
- İnuğur, N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- İsam Arşivi
- Kabacalı A. (2000). *Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karaman M. A. (2016). *Sürgünlerin İktidarı*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- MV. 126/53. 128/42
- Said-i Kürdî, “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır”, *Volkan*, S.84, 25 Mart 1909, s.407.
- Said-i Kürdi, “Kahraman Askerlerimize”, *Volkan*, S.107, 17 Nisan 1909, s.523.
- Show, S. J. (2008). *Eski ile Yeni Arasında Sultan III. Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları, TS.MA.e, 1057/45, (26.08.1327)
- Vahdeti, “Acele Şeytandan Te’enni Rahmandandır”, *Volkan*, S.51, 20 Şubat 1909, s. 241.
- Vahdeti, “Asker Kardeşler”, *Volkan*, S.49, 18 Şubat 1909, s.235.
- Vahdeti, “Askerlerimiz Ne Olmalı?”, *Volkan*, S.6, 16 Aralık 1908, s.28.
- Vahdeti, “Atıf Bey’e”, *Volkan*, S.2, 12 Aralık 1908, s. 9.
- Vahdeti, “Aziz Kardeşlerim”, *Volkan*, S. 6, 16 Aralık 1908, s.28.
- Vahdeti, “Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdad mı?”, *Volkan*, S.48, 17 Şubat 1909, s.228.
- Vahdeti, “Hakikat Hakikattir”, *Volkan*, S.7, 17 Aralık 1908, s.33.
- Vahdeti, “Hakikat Nasıl Anlaşılacak”, *Volkan*, S.61, 2 Mart 1909, s.290.
- Vahdeti, “Hilmi Paşa”, *Volkan*, S. 46, 15 Şubat 1909, s.220.
- Vahdeti, “Hücümât-ı Ahrârâne”, *Volkan*, S.49, 18 Şubat 1909. s.231.
- Vahdeti, “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan*, S.1, 11 Aralık 1908, s.2.
- Vahdeti, “İkdâm Refikimize”, *Volkan*, S.5, 15 Aralık 1908, s.23-24.
- Vahdeti, “Kahraman-ı Hürriyet Niyazi ve Atıf Beylere”, *Volkan*, S.2, 12 Aralık 1908, s.8.
- Vahdeti, “Mahmud Muhtar Paşa Hazretleri”, *Volkan*, S. 106, 16 Nisan 1909, s. 516-517.
- Vahdeti, “Melhamler Mitranlar”, *Volkan*, S.23, 17 Ocak 1909 s.23.
- Vahdeti, “Siyaset-i Hazıra ve Sezai Bey”, *Volkan*, S.14, 25 Aralık 1908, s.33.
- Vahdeti, “Volkan”, *Volkan*, s. 103, 13 Nisan 1909, s.501.
- Vahdeti, “Volkan”, *Volkan*, S. 87, 28 Mart 1909, s. 421.

Vahdeti, “Volkan”, *Volkan*, S.64, 5 Mart 1909, s.305-306.

Y.EE. 75/67 (H.22/01/1327)

Y.PRK .BŞK. 53/2 (H.14. 02.1315)

ZB. 405/70, (13/05/1325)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.